

JADIDCHILIK HARAKATIDA TA'LIM VA TARBIYA

Andijon davlat pedagogika instituti

Aniq va Tabiiy fanlar fakulteti

Biologiya yo`nalishi 302-guruh talabalari

Sayidova Saidaxon

Mirzasultonova Shahzoda

ANNOTATSIYA: Jadidchilik harakati O'zbekiston va Markaziy Osiyoda ma'rifatparvarlik, zamonaviy ta'lim va ma'naviyatni rivojlantirishga bag'ishlangan ijodiy harakatdir. Bu harakatda ta'lim va tarbiya muhim o'rin egallagan, yangi usullar va fanlarni o'rgatish orqali milliy ongni oshirishga intilgan.

Kalit so'zlar: Jadid, Turkiston, Taraqqiyot, ta'lim va tarbiya, maktab, Ismoil Gaspirinskiy, Rossiya.

АННОТАЦИЯ: Джадидизм — это творческое движение, посвящённое развитию просвещения, современного образования и духовности в Узбекистане и Центральной Азии. Образование и воспитание играли важную роль в этом движении, стремясь к повышению национального самосознания посредством преподавания новых методов и предметов.

Ключевые слова: джадидизм, Туркестан, развитие, образование и воспитание, школа, Исмаил Гаспиринский, Россия.

ANNOTATION: The Jadid movement is a creative movement dedicated to the development of enlightenment, modern education and spirituality in Uzbekistan and Central Asia. Education and upbringing played

an important role in this movement, and it sought to raise national consciousness through teaching new methods and subjects.

Keywords: Jadid, Turkestan, Development, education and upbringing, school, Ismail Gaspirinsky, Russia.

"Jadid" so'zi arabcha so'z bo'lib, "yangi", "jadidchilik" esa yangilik tarafdorlari degan ma'noni bildiradi. XIX asr oxiri - XX asrning boshlarida Turkistonda chor mustamlakachiligining kuchayishi natijasida o'lkada jadidchilik xarakatining vujudga kelishiga sabab bo'idi. Jadidlar Misr, Turkiya, Kavkaz, Turkiston va boshqa olkalarda siyosiy oqim sifatida yuzaga keldi. Jadidlar o'z davrining eng ilg'or kishilaridir. Bu kishilar jamiyatning qaysi tabaqasiga mansubligidan qat'iy nazar, yangilik, taraqqiyot, ma'rifat va madaniyat tarafdori bo'lib chiqdilar.

Turkistonlik jadidlar ona Vatanlarini mustaqil, ozod holda ko'rishni o'zlarining bosh maqsadlari deb bildilar. Jadidchilik nomoyondalari milliy ozodlik kurashida qurol kuchi bilan muvaffaqiyat qozonib bo'lmaslini bilishar. SHu bois ular milly istibdodga tushib qolishlarining sabablarini tahlil qilib, bularning tub ildizlari yo'q ilib tashlash lozimligini anglab etdilar. Natijada jadidlarining hamma narsadan oldin halqqa ma'rifat berish lozim degan g'oyasi yuzaga keldi. Jadidlar 1906 yildayoq "Taraqqiyot" deb nomlangan gazeta nashr ettirib, o'z g'oyalarini targata boshladilar. Turkistonning turli shaharlarida jadid maktablari ochilib, ularda diniy ilmlar bilan birgalikda dunyoviy bilimlar jumladan tabiat hagidagi bilimlar ham targ'ib qilina boshlandi. Jadidlar uchun ilm va ma'rifat yagona qurol bo'lib, ular shu qurol yordamida o'lkada ijtimoiy - iqtisodiy a madaniy taragqiyot uchun" kurashmoqch bo'ldilar. Jadidiar o'z ezgu orzularini, fagat maktab, ma'orif va ta'lim tarbiyani to'g'ri yolga qo'yish, uni rivojlantirish bilangina amalga oshirish mumkin, 'deb bildilar.

Jadidlar ma'rifati haqida gap ketganda dastlab Qirimlik Ismoil Gaspirinskiyni tilga olish kerak. U Rossiya musulmonlari orasida birinchi bo'lib "maktabi usuli jadida" yani " yangi usul maktabiga asos soldi. ismoil Gasprinskiy taklif etgan " Usuli jadid" maktabining tuzilishi, darslarning tashkil qilinishi, o'g'itish metodikasi, nazorat turlari ko'p jihatdan Evropa talim tizimiga yaqin bo'lgan. madrasalarni isloh qilish, dunyoviy fanlarni o'g'itish masalalarini ko'tardi. Jumladan, diniy fanlar bilan birga tibbiyot, kimyo kabi fanlarni o'rganish zarurligi haqida so'z yuritadi. I.Gasprinskiy yangi usulni targ'ib qilish, jadid maktablarini tashkil ettirish uchun turli joylarga safar qiladi.

Turkistonda ham 2 marta bo'lib, mahaliy halq yordamida, dastlabki yangi usul maktablari ochishga muvaffaq bo'ldi, Jadidlar, eng avvalo, o'qitishning eski usullari orniga yoshlarga zamonaviy ilmlarni o'rgatish zarurligini tushunishlari bilan birga, ta'lim tizimida ona tilini chuqurroq o'rgatish, ona tilidagi darslarni ko'paytirish, boshqacha qilib aytganda, o'quv dasturida ona tilidagi darslarni oshirish orqali yoshlarda vatanparvarlik, millatparvarlik tuyg'usini shakllantirish mumkin degan hulosaga kelish va bu yo'ldagi dadil harakat jadidlarning ma'rifat sohasidagi yangicha qarashlari, anigrog'i Konsepsiyasi edi. Ana shu harakat zahirida jadidlarning pedagogik qarashlari ham shakllanib bordi. Jadidlar "Taraqqiyot" gazetasida maktab dasturiga alohida e'tibor berdi. Ularning ayrim dasturlariga ko'ra, boshlang'ich maktab 4-sinfidan tashkil topishi kerak. Unga 7-yoshdan kichik bolalar qabul qilinmaydi. dasturda qanday fanlar o'qitilishi bilan birga maktabning tashkiliy tomonlari aqida ham aniq ko'rsatmalar bor edi. Jumladan, yilda to'qqiz oy taxsil, uch oy ta'til bo'lishi haqida, o'quvchilarni maktabga avgustning 15-sanasidan 1-sentyabrgacha qabul qilish, 15 mayda imtixon bo'lishi haqida qaror keltirilgan. Dasturda bayramlarda bir kun dam olish bo'lishi, maktabda darslar ketayotganda maktabga qabul qilish to'xtatilishi to'g'risida qaror ham mavjud bo'lgan.

Jadidlarning tarbiya haqida qarashlari ham ilg'or fikrlar bilan boydir. Jadidlarning tarbiya odob - ahloq haqidagi fikrlari, asosan qadimdan islom olamida qaror topgan qarashlar negizida shakllangan. Jadidlar ajdodlardan bolalar, umuman, inson tarbiyasida musulmonlarga xos diyonatli, sahovatli, xushahloq, xushmuomula bo'lishi singari muhim hislatlarni qabul qildilar. Ayni zamonda ularning pedagogik qarashlarida yangi bir tushuncha paydo bo'idi. Bu tarbiyada muhit, zamon, sharoitning orni to'g'risidagi qarashdir. Jadidlar pedagogikasi ijtimoiy hayot, uning talablari, ehtiyojlarini hisobga olish bilan o'zlarigacha bo'lgan SHarq pedagogikasidan bir qadam siljish bo'lgan edi.

Jadidlar komil inson - bu, eng zamonaviy insondir. Zamonaviy inson esa, millat va Vatan manfaatini barcha narsadan ustun qo'yuvchi, ma'rifatli, diniy va zamonaviy ilm-fanlarni egallagan hushahlog, tarbiyali kishidir deydi.

Markaziy Osiyo jadidchiligi haqida gap ketganda buni Behbudiy, Munavvar qori, Shakuriy, Fitrat, A.Avloniy kabi o'nlab ma'rifatparvar ilm darg'alarining faoliyatisiz tasavvur gilib bolmaydi, aksincha ular haqida gap ketganda jadidchilikni chetlab o'tib bo'lmaydi:

Mahmudxo'ja Behbudiy Turkistonda jadidlar xarakati asoschilaridan biri, jahonga mashxur bo'lgan geografiyashunos, atoqli jamoat arbobi, buyuk islomshunos, pedagog olimdir.

Behbudiyning nomi Turkiston maktab maorifida keng o'rin egallaydi. U birinchi bo'lib okada yangicha usuldagi maktablarnin tashkil etilishni targ'ibotchilaridan va_ amaliyotchilaridan biridir. Behbudiy "usuli jadid" maktabining gonun qoidalarini I.Gasprinskiy va uning maqolalaridan o'rganadi. U "usuli jadid" maktablari uchun bir qancha darsliklar yozdi. "Qisqacha umumiy jo'g'rofiya", "Bolalar maktubi", "Aholi jo'g'rofiyasiga kirish", "Rossiyaning qisqacha jo'g'rofiyas.i", "Amaliyot islomi", "Islomning qisqacha tarixi" va boshqalar, Behbudiyning_ yangi maktablar uchun yozgan

asarlari maktablarning islohida katta xodisa bo'ldi. Ayni davrda bu darsliklar nazariy, ilmiy va amally jihatdan keng qo'llaniladi. Bexbudiy Turkistonning kelajagi uchun yangi kadrlarida., mutaxassislarida va o'qimishli yoshlarida deb biladi. SHuning uchun har bir yozgan maqolasida yangi taraqqiyotga javob beradigan mutaxassis tarbiyalab etishtirish masalasini ko'yardi.

Munavvar qori Abdurashidxon o'g'li XX - asrning birinchi choragida faqat Turkistondagida emas, Rossiya musulmoni ziyolilari orasida ham mashhur edi. Jamoatchilik uni yangi usul maktablari asoschisi, mohir mualim, darslik va o'quv kitoblari muallifi, jamoat arbobi sifatida xurmat ila tilga olardi. Munavvar qori Toshkentda "us uli savtiya" maktabini ochadi.

U maktabni avval o'z hovlisida, keyin boshqa joylarda ochishga xarakat qilardi. U maktabni isloh gilmay turib, odamlarning ongda o'zgarish yasab bo'lmasligini yaxshi tushunib etgan edi. Munavvar qori yoshlarni chet elga yuborishni, u erda ilm fanni o'rganishni targ'ib qiladi. U 1916 yili Toshkentda yig'ilishda nutq so'zlab shunday deydi: "O'zbek ziyoli bolalarining Germaniyaga borib o'qitishga juda muhtojmiz, bolalar o'qib, ilm tahsil olib kelsalar, millatga katta xizmat qila oladilar". Munavvar qori fors, arab, rus, turk tillarini mukammal bilgan. Munavvar qori 1917 yil may oyida taraqqiyparvar musulmon yoshlari va ruxoniylar ishtirokida 'o'tgan" quriltoyda "Sho'roi islomiya" jamiyati raisini muovini etib saylanadi. Natijada ilg'or fikrli kishilar uning atrofida to'plana boshlaydi. U 1918 yil may oyida Toshkent shahrida "Turk o'chog'" ilmiy madaniy jamiyati tuzadi. U insonning ma'rifatli bo'lib, ko'zi ochilmaguncha na o'zini, na halqining erkini muhofaza qila olishini, bu iymonsiz ekanini mutafakkirona noziklik bilan o'z asarlarida ifoda etadi.

Abdulla Avloniy 1907 yilda Toshkentning Mirobod mahallasida, keyinchalik Degrez mahallasida yangi usuldagi maktablar ochdi. Xadrada "Maktab kutubxonasi" nomli kitob do'koni ochdi. Avloniyning maktabi o'z oldiga qo'ygan maqsad va vazifalariga mashg'ulotlarni sinf - dars tizimi asosida

o'z ona tilida olib borilishi bilan eski usul maktablaridan farg gilar edi. U o'z maktabida bolalarga tabiat, geografiya, tarix, adabiyot, til, hisob kabi fanlardan ma'lumotlar berar edi. Ayniqsa o'quvchilarni tabiat fanlari o'simliklar, hayvonlarning hilma - hilligi ularni parvarish qilish usullari haqida ma'lumotlar berilishi juda qizigtirgan. . Avloniy maktablarda tabiiy fanlar ham oz rivojini topgan.

A.Avloniy "Usuli jadid" maktablari uchun to'rt qismdan iborat "Adabiyot yoxud milly 'she'rlar", "Birinchi muallim", "Turkiy guliston yoxud ahlog", "Ikinci muallim", "Maktab guliston" kabi darslik va o'g'ish kitoblari yaratdi. Bu asarlarida dunyo halqlari asarlarini ulug'lab, o'z halqini dunyoviy ilmlarni egallashga, madaniyatli va ma'rifatli bo'lishga chaqiradi,

A.Avloniy birinchi marta pedagogikaga ta'rif berib "Pedagogika bola tarbiyasining fani demakdir" deydi. Avloniy bola tarbiyasining nisbiy ravishda quyidagi to'rt bo'limga ajratadi.

1.Tarbiyaning zamoni 2. Badan tarbiyasi. 3. Fikr tarbiyasi. 4. Ahlog tarbiyasi.

Avloniy tarbiya doirasini keng ma'noda tushunadi. Uni birgina ahloq bilan chegaralab qo'ymaydi. U birinchi navbatda bolaning sog'ligi haqida g'amxorlik qilish lozimligini ugtiradi.

Avloniyning fikricha, sog'lom fikr, yaxshi ahlog, ilm ma'rifatga ega bo'ishi uchun badanni tarbiya qilish zarur. "Badanning salomat va quvvatli bo'lmog'i insongaeng kerakli narsadir. CHunki o'qimoq, o'qitmoq, o'rganmoq va o'rgatmoq uchun insonga kuchli, kasalsiz organizm lozimdir".'

Bolalarda fikrlash qobiliyatini o'stirish va bu tarbiya bilan muntazam shug'ullanishi benihoyat zarur va mugaddas bir vazifa. Binobarin, u muallimlarning "diqqatlariga suyangan, vijdonlariga yuklangan muqaddas bir

vazifadir. Negaki fikrning quvvati, ziynati, kengligi, muallimning tarbiyasiga bog'liadir"

A.Avloniy ilmning jamiyat taraqqiyotidagi rolini tushunard i. SHuning uchun yoshlarni ilm sirlarini bilishga, ayniqsa tabiiy fanlarni bilishga chaqiradi. CHunkibu fanlar tabiatda bo'lgan xodisalarni mohiyatini echishga imkon beradi. YOshlarni kitob mutoala gilishga chagiradi. Uning fikricha, ilm agar jamiyat manfatiga xizmat ilmasa, halg farovonligi yolida qollanmasa, u 'oflikdir. A.Avloniy o'z ilmini amalda qo'llay oladigan kishilarga yuksak baho beradi, ularni dono insonlar, deb biladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. "O'zbek Jadidchiligi tarixi" — To'liq sharh va tahlillar bilan jadidchilik harakatining rivoji va ta'limdagi o'rni haqida manba.
2. Sultonov M. "Jadidlar ma'rifiy faoliyati" — Jadidlarning ma'rifat, ta'lim va tarbiya bobidagi faoliyati yoritilgan.
3. "Jadid maktablari va ularning ta'lim tizimidagi roli" — Bu maqola yoki kitobda jadid maktablari misolida ta'lim tizimi tahlil qilinadi.
4. Turdiqulov A. "Jadidlarning ijtimoiy-siyosiy g'oyalari" — Harakatda ta'lim va tarbiya bo'yicha ilgari surilgan g'oyalar.
5. Mirzaqulov N. "O'zbek jadid adabiyoti va ta'lim" — Adabiyot va ta'lim masalalarining to'liq sharhi.
6. "O'zbek Xalq Ma'rifati" — 1900-yillar boshidagi gazeta va jurnallar — Jadidchilik davridagi asl manbalar sifatida xizmat qiladi.

